

Ватаманюк Г. П. Художня література як засіб мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі / Галина Петрівна Ватаманюк // Сучасні технології початкової освіти: реалії та перспективи : збірник матеріалів регіональної науково-практичної конференції / Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, кафедра теорії та методики дошкільної і початкової освіти, управління освіти і науки Кам'янець-Подільської міської ради ; [відповідальний секретар Н. Г. Каньоса]. – Кам'янець-Подільський, 2016. – С. 28–33.

УДК 373.2.016:81-028.31

***Ватаманюк Галина Петрівна,**
кандидат педагогічних наук, старший викладач
кафедри теорії та методик дошкільної і початкової освіти.*

ХУДОЖНЯ ЛІТЕРАТУРА ЯК ЗАСІБ МОВЛЕННЄВОЇ ПІДГОТОВКИ ДІТЕЙ ДО НАВЧАННЯ В ШКОЛІ

У статті висвітлено проблему мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі засобами художньої літератури, визначено вплив художнього слова на мовленнєвий розвиток дошкільників, окреслено методи і прийоми роботи над сприйманням літературних творів.

Ключові слова: дошкільники, дошкільний навчальний заклад, художня література, мовленнєвий розвиток, мовленнєва підготовка, навчання в школі.

Розвиток і оновлення системи освіти, дошкільної зокрема, потребують нового соціального замовлення майбутнього першокласника, спроможного слухати, розуміти, читати усвідомлювати, діяти. Складність навчальних програм і високий темп проходження матеріалу молодшими школярами вимагають, щоб дитина, яка вступає до школи, володіла елементарними формами навчальної діяльності, знаннями і вміннями, які раніше здобувала під час дошкільного навчання. Серед таких умінь важливе місце займають

мовленнєві, рівень сформованості яких впливатиме на успішність навчання і подальший розвиток особистості. Одним із істотних чинників забезпечення повноцінного мовленнєвого розвитку та мовленнєвої підготовки дитини до навчання в школі є художня література. Яскраві ілюстрації, захоплюючі сюжети, різноманітність жанрів і характерів дійових осіб, описи природи, подій, літературних персонажів за допомогою образних виразів, фразеологізмів, гіпербол, порівнянь – далеко не повний перелік потенційних можливостей художньої літератури щодо розвитку дитячого мовлення і підготовки дитини до школи. Робота з книжкою є домінуючою у навчальній діяльності, а вміння прочитати її, зрозуміти, відтворити, взяти певні уроки – один з основних напрямів освітньої діяльності початкової школи. При цьому в окремих дошкільних закладах недостатньо приділяється уваги різним жанрам художнього слова з метою формування мовленнєвих умінь дошкільників, які будуть потрібні їм у школі. Протиріччя між потребою початкової школи та наявним станом мовленнєвого розвитку дошкільників, великим потенційними можливостями художньої літератури та недостатнім її використанням у навчально-виховному процесі з метою мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі пояснюють актуальність наукових пошуків щодо їх вирішення й обраної теми дослідження зокрема.

Проблема підготовки дитини дошкільного віку до навчання в школі не є новою. Її дослідження відбувалося в таких напрямках: визначення початкового змісту навчання мови в дошкільному закладі (А. Богуш, Н. Гавриш, Ф. Сохін, О. Ушакова); усвідомлення мовлення дитиною (Л. Журова, Д. Ельконін, С. Карпова, Ф. Сохін та ін.); розвиток окремих мовленнєвих навичок: звуковимови, граматичної правильності, зв'язного мовлення, словника, мовленнєвої творчості тощо (О. Аматыєва, Г. Белякова, Н. Гавриш, Л. Калмикова, Н. Луцан, І. Луценко, Т. Постоян та ін.); підготовка дітей до навчання грамоти та навчання грамоти (А. Іваненко, Н. Варенцова, Н. Орланова та ін.); мовленнєва підготовка дітей до школи (А. Богуш, М. Вашуленко, Н. Шиліна та ін.).

Мета публікації полягає у розкритті ефективних шляхів мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі, визначенні ролі художньої літератури в мовленнєвому розвитку дошкільників.

Мовленнєва підготовка дітей до навчання в школі у практиці сучасних дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) представлена нормативними документами, а також навчальними програмами дитячого садка й початкової школи. Державним стандартом дошкільної освіти є Базовий компонент дошкільної освіти, який визначає сумарний кінцевий показник компетентності дитини на час її виходу з дошкільного віку і вступу до школи; забезпечує єдність освітньо-виховного простору; є основою для створення базової і варіативних програм; визначає напрями мовленнєвого розвитку дітей, які є орієнтовними показниками мовленнєвої компетенції випускника ДНЗ. На розв'язання завдань Базового компонента спрямовані чинні програми «Українське дошкілля» (2012 р.), «Дитина» (2012 р.), «Впевнений старт» (2012 р.), «Я у Світі» (2014 р.), у кожній із яких акцентовано увагу на використання розвивальних можливостей художньої літератури, навчання дітей сприймати твори, знаходити потрібну інформацію, аналізувати, інтерпретувати, оцінювати й застосовувати її для вирішення особистих соціальних й інтелектуальних питань. Усе це лежить в основі читацької компетентності майбутнього школяра, для якого художня література є предметом вивчення, засобом навчання, могутньою силою морально-етичного й естетичного виховання.

Щоб прищепити учням любов до книжки, треба навчити їх сприймати твори художньої літератури ще в дошкільному віці. За результатами спостережень та бесід з учителями початкових класів можна констатувати факт, що діти, які приходять до першого класу з певним рівнем знань з літератури, з перших днів навчання виявляють інтерес до читання, до книжки. У них як правило добре розвинута мова. У таких дітей підвищений інтерес до навчання. Вони краще засвоюють матеріал, вміють читати й писати, вільно складають і придумують оповідання, користуючись мовними

зворотами з літературних творів. Відтак, одне з найважливіших завдань виховання дітей дошкільного віку і підготовки їх до навчання в школі – забезпечити належний розвиток знань з літератури відповідно до можливостей дітей цього віку.

Серед дитячих літературних жанрів (казки, оповідання, вірші, малі фольклорні жанри, небилиці, жарти тощо), які сприяють розвитку мовлення, особливе місце займає казка. За В. Сухомлинським вона є засобом розвитку творчого мовлення, активною естетичною творчістю, що захоплює всі сфери духовного життя дитини – її розум, почуття, уяву, волю. Без казки – живої, яскравої, що оволоділа свідомістю і почуттями дитини, неможливо уявити дитячого мислення і мови [4, с. 151]. Для розв'язання навчальних завдань широко використовують дидактичні казки, створені дорослими для навчання та виховання дітей. Яке б навчальне завдання не розв'язував педагог, діти його сприймають не як навчання, а як захоплююче казкове дійство. Головний елемент дидактичної казки – дидактичне завдання, яке діти розв'язують успішніше і швидше тому, що у казковому просторі їм значно простіше діяти ніж у реальному. Непомітно для себе, без особливих зусиль вони виконують дидактичне завдання, допомагаючи казковому герою або самостійно вигадуючи його пригоди. Така казка сприяє закріпленню правильної звуковимови, збагаченню словника, розвитку зв'язного мовлення.

Ефективним засобом розвитку мовлення, на думку Н. Гавриш, є наочне моделювання засобами художньої літератури. Розвиток у дітей активного мовлення, – зазначає дослідниця, – вироблення вміння користуватися основними логічними прийомами й операціями є одним із важливих завдань підготовки дітей до школи. Починаючи з молодшого віку дітей можна вчити моделювати за кольором і величиною. Це може бути звичайне площинне моделювання казок «Ріпка», «Колобок», «Рукавичка». Діти досить легко розуміють принцип підбору умовних замісників персонажів казки і з інтересом займаються такою діяльністю. Крім казок, для роботи можна обрати емоційно забарвлені дитячі віршики, оповідання, твори малих

фольклорних жанрів. Головною метою в роботі з дітьми середнього дошкільного віку є навчання самостійно розповідати та переказувати казку чи інший літературний твір, складати розповідь. Використання схем-моделей допомагає дітям послідовно оволодівати вмінням переказувати спочатку окремі епізоди, а потім і всього твору в цілому та навичками складання розповідей. Вид моделювання обирають залежно від мети заняття. Після спеціального навчання діти середнього дошкільного віку оволодівають такими вміннями: самостійно розповідати українські народні казки за ілюстраціями, репродукціями картин, схемами, моделями, символічними знаками; використовувати у мовленні яскраві образні вирази; упізнавати казкових героїв за описом, загадкою, ілюстрацією; використовувати вербальні та невербальні засоби мовлення під час обігрування епізодів казки.

У старшому дошкільному віці дітей учать складати творчі розповіді на запропоновану педагогом тему або за власним задумом. Застосування схем-моделей спрямоване на розвиток зв'язного мовлення, мислення, уваги, пам'яті, творчого потенціалу дітей. Набуті дітьми вміння наочного моделювання у складних формах стають підґрунтям словесної творчості дітей. Старшим дошкільникам на заняттях пропонують не лише користуватися готовими планами-схемами, але й будувати їх самостійно. Таке моделювання дає змогу закріпити знання дітей про структуру казки і сприяє кращому запам'ятовуванню послідовності дій у ній. Діти вчать самостійно зображувати не лише героїв або предмет, але й рух (стрілочкою) та малювати схеми до окремих епізодів, за допомогою яких переказують твір. Під час ознайомлення з оповіданнями дошкільників вчать передавати емоції та різні види рухів, зображені на схемах. Малювання схем до казок та оповідань допомагає краще запам'ятовувати героїв твору, послідовність дій у ньому, передавати інтонаційні відтінки мови персонажів та імітувати їхні жести, рухи, міміку. Розігрування, драматизація епізодів або твору загалом – це також своєрідне моделювання у русі. Іноді діти отримують домашнє завдання: намалювати самостійно схему до казки чи оповідання і розповісти

їх батькам. Використання схем під час складання описових розповідей полегшує оволодіння дітьми зв'язним мовленням, адже наявність наочного плану робить такі розповіді чіткими, зв'язними, послідовними та поширеними. У результаті проведеної роботи на кінець навчального року діти можуть самостійно складати схеми і добирати символічні знаки, за якими створюють авторські оповідання, казки на новий лад, а згодом – і власні вірші [2].

Досліджуючи особливості сприймання дітьми художньої форми віршів, Є. Жицький зазначав, що успіх єдиного процесу навчання і виховання залежить від умілого розкриття художньої образності. Уміння відтворювати знайомий образ, малювати його у своїй уяві – вирішальний чинник засвоєння вірша, поетичної мови твору. Автор наголошує, що дітей необхідно привчати бачити красиве не тільки у змісті поезії, але й у художній формі. Увага до образних слів вірша заохочує дошкільників використовувати такі слова у своєму мовленні [3, с. 40]. На думку О. Ушакової, чинником, що поєднує сприймання поетичних творів із власним мовленням дітей, є добре розвинений поетичний слух, який охоплює усвідомлення засобів художньої виразності і чуття поетичного мовлення, тобто здатність сприймати художнє слово і використовувати його у власній мовленнєвій діяльності [5, с.140]. Н. Гавриш звертає увагу педагогів на те, що ознайомлюючи дітей з художньою літературою, вихователь має підвести їх до елементарного аналізу літературно-художньої структури твору; навчити розуміти основний його зміст, ознайомити з жанровими композиційними, мовленнєвими особливостями різних творів. Здобуті літературні знання дошкільники зможуть використовувати під час складання власних розповідей [1, с.15].

Працюючи з дітьми над сприйманням художніх творів, доцільно використовувати систему методів і прийомів у різноманітному їх поєднанні із врахуванням специфіки твору. Це: первинне і повторне читання, спостереження за явищами природи, бесіди перед читанням і після читання твору, а також за його змістом, заняття з малювання, ліплення на теми

художніх творів, вивчення коротких віршів та фрагментів, літературні ігри, вікторини тематичні концерти за творами окремих поетів і письменників.

Оскільки читання є одним із чотирьох видів мовленнєвої діяльності людини, то художня література допомагає дитині оволодіти мовленням, яке є ключем до пізнання світу природи, речей, людських відносин. Саме літературний твір дає готові мовні форми, словесні характеристики образу, визначення, якими оперує дитина. Через художнє слово ще в дошкільний період, до засвоєння граматичних правил, дитина практично пізнає граматичні норми мови в єдності з її лексикою. В оповіданнях діти зустрічають лаконізм і точність мови; у віршах – мелодійність, пісенність, ритмічність української мови; в казках – влучність, виразність. Із художніх творів дитина дізнається багато нових слів, образних висловів, її мова збагачується емоційною та поетичною лексикою. Літературна мова також допомагає дітям висловлювати своє ставлення до прочитаного твору, використовуючи порівняння, метафори, епітети та інші засоби художньої виразності. При ознайомленні з книгою чітко простежується зв'язок мовного та естетичного розвитку, мова засвоюється в її естетичній природі. Книжка формує майбутнього читача, його погляди і переконання, що є необхідними складовими готовності до успішного навчання в школі.

Отже, одним із ефективних шляхів мовленнєвої підготовки дітей до навчання в школі є широке використання різноманітних жанрів художньої літератури, що позитивно впливатиме на розвиток творчої активності, збагачення лексичного багату й граматичних умінь, увиразнення дитячого мовлення та розвиток інтересу до книги.

Список використаної літератури

1. Гавриш Н. В .Художньому слову – гідне місце в освітньому процесі /Н. В. Гавриш // Дошкільне виховання. – 2006. – № 3. – С.15.
2. Гавриш Н.В. Художнє слово і дитяче мовлення: Метод. Посібник для вихователів. / Н. Гавриш. –Донецьк: ТОВ «Лебідь». – 1999. –170 с.

3. Жицький Є. Заучування з дітьми віршів напам'ять / Жицький Є. // Дошкільне виховання. – 1974. – № 10. – С. 39–41.
4. Сухомлинський В. О. Комната сказки //Сердце отдаю детям. Рождение гражданина. Письма к сыну / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1987. – 544с.
5. Ушакова О. С. Развитие поэтического слуха как средство формирования словесного творчества детей 6-7 лет /Ушакова О. С. // Художественное творчество в детском саду / Под редакцией Н. А. Ветлугиной. – М. : Просвещение, 1974. – С. 139–42.

In the article the problem of speech preparation of children for school by means of literature, determined the effect of artistic expression in the speech development of preschool children , determined the methods and techniques of work on the perception of literary works .

Key words : preschool , pre-school , literature , speech development , speech training , teaching in the school .